

Alla vinner på jämställdhet

PALMECENTRETS METODSTÖD I JÄMSTÄLLDHET OCH HBT-RÄTTIGHETER

Olof Palmes Internationella Center

Under 2008 lanserade Palmecentret sin nya projekthandbok. Handboken är skriven för den som är, eller vill bli internationellt engagerad genom Palmcentret och den är ett stöd i planering, genomförande och avslutning av ett utvecklingsprojekt. Den nya projekthandboken innehåller utförlig information, tips och även exempel från pågående verksamhet.

Som ett komplement till projekthandboken kommer Palmecentret lansera en serie metodhandböcker för att ytterligare stärka sina projektaktivas internationella arbete. Jämställdhetshandboken är den första skrften i denna serie.

Redaktör:

Victor Åström

Text:

Anna Hellgren, Anna-Lena Lodenius (intervjuer)

Textredigering:

Gerd Johnsson Latham, Berith Andersson Alphonse

Grafisk form:

Ingiberg Olafsson, www.acaciagruppen.se

Omslagsbild:

LO/TCO Biståndsnämnd

Tryck:

EO Grafiska

Denna skrift ges ut av Olof Palmes Internationella Center med ekonomiskt stöd av Sida. Sida ansvarar ej för innehåll, form eller de åsikter som uttrycks. Utgiven 2009.

Förord: Jens Orback, generalsekreterare Palmecentret

Kvinnor utför merparten av allt arbete, men har bara tillgång till en bråkdel av de samlade inkomsterna. Dominansen av män bland världens politiska och ekonomiska makthavare är överväldigande.

Lika möjligheter för alla, oavsett kön, är och förblir en självklar rättvis- och utvecklingsfråga. Kvinnor återinvesterar sina välfärdsvinster i kommande generationer i högre utsträckning än män. Jämställdhet är alltså inte bara ett mål utan också ett medel för att uppnå bättre levnadsvillkor för alla grupper och för att bekämpa förtryck och orättvisor.

Under min tid som jämställd-

hetsminister införde vi ett nytt övergripande mål för jämställdhetspolitiken: "Män och kvinnor ska ha samma makt att forma det samhälle de lever i – och därmed sina liv." Det målet tar jag med mig till Palmecentret där vi, genom att förmedla arbetarrörelsens erfarenheter, ger människor verktyg att forma det samhälle de lever i. Genom utbildningar och metodstöd som denna skrift ska vi arbeta för att verksamheten utformas efter kvinnors och mäns olika behov och förutsättningar. Skriften Projekthandboken - för Palmecentrets medlemsorganisationer är ett stöd för planering, genom-

förande och utvärdering av utvecklingsprojekt. Den skrift du nu håller i din hand – Alla vinner på jämställdhet – är första delen i en serie metodstöd för att ytterligare stödja våra medlemsorganisationer i deras projektarbete. I den första delen av skriften ges en övergripande bild av (o)jämställdheten och situationen för hbt-personer i världen. I den andra delen beskrivs hur man praktiskt kan gå till väga för att integrera jämställdhet som en naturlig del i projektarbetet.

Lycka till och hör gärna av dig till oss med synpunkter!

1

Jämställdhet börjar med kunskap!

- 6 Inledning
- 8 Vad är jämställdhet?
- 10 Kön och könsmaktsordning
- 12 Hbt – Homo- och bisexuella samt transpersoner
- 15 Fattigdom och kön
- 17 Det civila samhällets roll
- 19 Demokrati för alla
- 22 Den könsuppdelade arbetsmarknaden
- 24 Rätten till sin egen kropp
- 26 Konflikter och fred
- 28 Våld, säkerhet och kön
- 30 Palmecentret och jämställdhet

2

Metoder för att stärka jämställdhetsarbetet

- 34 Jämställdhet i praktiken
- 36 Det börjar hos oss!
- 38 Att sätta samman en projektgrupp
- 39 Vems verklighetsbild gäller?
- 40 Vem formulerar problemen?
- 41 Frågor till projektets planering
- 43 Gör en plan!
- 46 Under projektets gång
- 47 Utvärdering - från obekvämt till naturligt
- 49 Kunskap är makt!

Jämställdhet börjar med kunskap

Foto: Carolyn Drake/Bildbyrå Silver

1. Inledning

Världen är ingen rättvis plats. En avgörande faktor för människors livsbetingelser kommer sig av vem man är och var man är född. Männskor diskrimineras på grund av sin etniska tillhörighet, sexuella läggning, religiösa övertygelse eller funktionshinder.

Rakt igenom alla orättvisor har kvinnor i förhållande till män generellt sett mindre kontroll över sina egna kroppar, lägre inkomst, mindre egendom och mindre inflytande över sina egna liv. Samtidigt finns givetvis enskilda kvinnor som har mer resurser och makt över sina liv än enskilda män.

Jämställdhet gynnar hela samhället – inte bara kvinnor. När diskriminerande strukturer undanröjs, till exempel genom att kvinnor får utbildning, ökar kvinnors kapacitet och ekonomiska möjligheter. De föder färre och friskare barn, och de ser – i högre utsträckning än män – till att återinvestera sina inkom-

ster i kommande generationer. Jämställdhet är alltså inte bara nödvändigt för att öka kvinnors ekonomiska trygghet, utan är också grunden för att bekämpa fattigdom och främja en hållbar utveckling.

Fattigdom drabbar män och kvinnor olika. Trots att kvinnor utgör en stor del av arbetskraften och ansvarar för mellan 60 till 80 procent av matproduktionen i många utvecklingsländer, så beräknas cirka 70 procent av världens fattiga vara kvinnor. Till följd av rådande maktstrukturer tilldelas män och kvinnor olika roller och rättigheter i familj och samhälle. Män deltar i offentligheten och får del av samhällets resur-

ser. Kvinnor förpassas ofta till barnafödande, sysslor i hemmet och obetalt arbete.

Den rådande ordningen upprätthåller en global maktstruktur mellan könen, och bygger på en förenklad syn som framhåller skillnader mer än likheter mellan könen. Konsekvenserna blir att vi många gånger bortser från individuella färdigheter och önskemål, vilket leder till grova inskränkningar av människors rätt att fritt utforma sina liv. Kvinnor ges varken samma lagliga rättigheter eller möjligheter som män. De har svårare att få jobb, har sämre arbetsvillkor och får sämre lön. Kvinnor arbetar ofta längre dagar än män, men oftast i obetalt arbete. Därtill nekas många kvinnor utbildning på grund av sitt kön, och det blir därmed svårare för kvinnor att nå inflytelserika positioner i samhället.

De könsuppdelade skillnaderna slås ofta fast redan i tidig ålder och ger flickor respektive pojkar olika rättigheter och roller som de sedan i huvudsak behåller livet ut. Uppställningen nedan visar hur skillnaden mellan män och kvinnors situationer i världen kan ta sig uttryck.

Medvetenheten om jämställdhetens betydelse har ökat på senare år, inte minst sedan FN:s kvinnokonferens i Peking 1995, där representanter från 189 länder antog en ambitiös handlingsplan för att uppnå jämställdhet. Sedan dess har en rad länder förbättrat kvinnors villkor bland annat genom att stärka kvinnors lagliga rättigheter på en rad områden, som utbildning, hälsovård och diskriminering.

Samtidigt finns oroande tecken på en tillbakagång för jämställdheten globalt sett de senaste åren. Från religiöst fundamentalistiskt håll har västvärldens "demokratiivran" många gånger fungerat som ett sätt att i stället legitimera och förstärka patriarkala strukturer och traditioner. Från västerländskt håll har jämställdhetsfrågor efter elfte septemberattackerna 2001 ofta fått stå tillbaka för vad som anses vara "riktig" politik, i skuggan av hotet från terrorismen.

Behovet av en aktiv jämställdhetskamp har alltså kanske aldrig varit så aktuellt som i dag. Kunskapen om orättvisorna i världen, samt om arbetsmetoder för att öka jämställdheten finns. Vad som återstår är viljan och engagemanget.

Jämför själv skillnaderna:

Flickor / kvinnor	Pojkar / män
Många flickfoster aborteras, mord på nyfödda flickor förekommer.	Pojkfödslar firas.
Könsstympning. Incest och sexuella övergrepp drabbar mest flickor. Sämre sjukvård, men utgör samtidigt 2/3 av alla hiv och aidsoffer.	Vård av pojkar prioriteras - inom familjer men även inom sjukvården.
Långa arbetsdagar varav stor del av arbetet är obetalt.	Generellt sett kortare arbetsdagar. Mer fritid, tid för samvaro med andra män och möjlighet och rätt att delta i "demokratiska" beslut.
Får mindre och sämre mat.	Äter ofta först, får större andel mat.
Färre flickor utbildas. Flickor är ej ekonomisk prioritering.	Utbildning av pojkar prioriteras.
Har ofta inte sexuella rättigheter. Ibland "heders"-krav. Stigma mot sexuellt aktiva kvinnor.	Anses ofta ha "rätt" till sex. Glorifiering av män med många sexuella partners.
Har plikter i hemmen, begränsad rörelsefrihet; hålls i hemmen.	Uppmuntras till lek, sport, och utåtriktade aktiviteter. Självförtroende.
Primärt obetalt arbete och ekonomiskt och socialt beroende av män.	Primärt betalt arbete, egen lön.
Utsätts för trafficking (tar skada själva).	Gängvåld, kriminalitet (utöver våld mot andra).
Barnäktenskap (från nio år, tidiga graviditeter).	Sällan påtvingad sex, slipper graviditeter.
Våld mot kvinnor i hemmet. Förtryck och ofrihet.	Utsätts för våld i det offentliga.

Foto: Katherine Kiviat/Bildbyrån Silver

2. Vad är jämställdhet?

Ordet jämställdhet betyder att alla kvinnor och män har samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter inom livets alla områden. Att arbeta för jämställdhet innebär att försöka bryta flera tusen år av traditioner, politik och sedvänjor som systematiskt har uppvärderat mäns arbete, tankar och vilja.

Jämställdhet är ett mål som syftar till att ge alla människor, oavsett kön, samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter. Det är också ett medel och en metod för att uppnå bättre livsvillkor för alla grupper och för att bekämpa förtryck och orättvisor i alla dess former. Att aktivt sträva efter ökad jämställdhet är både en förutsättning och ett villkor för att man på allvar ska kunna bedriva ett demokratiskt och förändringsinriktat internationellt utvecklingssamarbete.

Arbetet med jämställdhet handlar inte enbart om att stärka kvinnor, utan lika mycket om mäns villkor i

samhället. Att kämpa för könsbalans i olika sammanhang är givetvis ett bra steg på vägen, men jämställdhet innebär inte att man räknar antalet män respektive kvinnor och sedan är nöjd med det. Det gäller att se förbi representationen och fokusera på makten. Det spelar mycket liten roll att hälften av medlemmarna i en organisation eller styrelse är kvinnor om männen har alla poster med makt. För att verkligen göra skillnad måste arbetet för jämställdhet präglas av viljan att rasera de könsbaserade roller som samhället tilldelar kvinnor respektive män. Män och kvinnor ska ha samma rättigheter helt enkelt för att de är lika mycket värda.

I den här handboken har vi valt att inkludera hbt-frågor i arbetet med jämställdhet, det vill säga homo- och bisexuella samt transpersoners rättigheter. Det är ingen självklarhet utan snarare en fråga om ställningstagande. Hbt-frågor hänger ihop med jämställdhet eftersom könsroller är sammankopplade med människors sexuella läggning. En homosexuell man kan till exempel på ett nedlåtande sätt få höra att han betar sig som en kvinna. Detta händer i de flesta länder och kulturer. En hbt-person utgör alltså ett ”hot” mot våra heterosexuella könsroller och diskrimineras också som en följd av detta.

Konsekvensen av detta är samtidigt att jämställdhet och hbt-personers rättigheter, endast kan uppnås om vi ifrågasätter och lyckas förändra våra könsroller. Det är könsrollerna som sätter ramarna för såväl den privata sfären som den offentliga, och det är könsrollerna som lägger grunden för diskriminering på grund av kön och sexuell läggning. Ett jämställt samhälle är alltså inget mindre än en revolution, och det är en förändring som måste börja i varje människas medvetande. I hemmet, såväl som i projektarbetet.

Diskutera vidare:

- Hur ser jämställdhetsarbetet ut inom vår egen organisation?
- Har vi inom projektgruppen en likartad syn på jämställdhet?
- Hur viktigt tycker var och en av oss att det är att vi fokuserar på jämställdhet inom projektet?
- Hur ser vår uppfattning om hbt-personer ut? Varför utsätts dessa för kränkningar och övergrepp?

Foto: Palmeacentret

3. Kön och könsmaksordning

I alla samhällen och kulturer finns konstruktioner av manligt och kvinnligt, det vill säga en uppsättning egenskaper och färdigheter som tillskrivs människor utifrån deras biologiska kön. Genom historien har könsskillnader använts för att försvara de privilegier som har tilldelats män som grupp.

Män och kvinnors roller varierar över tid och rum – i 1800-talets Persien skulle till exempel kvinnor allra helst ha en kraftig mustasch medan den ideala mannen var vek och lik en yngling. För inte så länge sedan hade en kraftig kvinna den ideala kroppen i Sverige, medan modeller numera helst ska vara magra, ibland på gränsen till undernära.

Kön är ett uttryck för de fysiska och biologiska skillnader som särskiljer män och kvinnor. Könet har enligt de flesta forskare inget att göra med de olika roller och rättigheter som människor har. Att kvinnor föder barn betyder inte nödvändigtvis att de måste hand om barnen i hemmen, och än mindre att de

ska arbeta mer obetalt än män. Det är således inte biologiskt kön utan makt och sociala konstruktioner som gör att kvinnor och män har olika könsspecifika roller och rättigheter. För att beskriva de socialt konstruerade skillnaderna som bidrar till ojämställdhet mellan män och kvinnor används begreppet könsmaksordning.

Genom historien har könsskillnader använts för att försvara de privilegier som har tilldelats män som grupp. På så vis har kvinnors underordning förklarats som något som är ”naturligt” och därmed omöjligt att förändra. På samma sätt har homo- och bisexuella samt transpersoner (hbt) definierats av heterosexuella

män som avviker från normen. I naturens och religionens namn har hbt-personer inte bara stängts ut från det offentliga samtalet och makten, utan de har även förföljts och trakasserats. I flera länder är det inte förbjudet att vara homosexuell men däremot att utöva sin sexualitet, och utövandet kan vara belagt med dödsstraff. Även i Sverige mördas och misshandlas människor varje år på grund av vem de väljer att ha en kärleksrelation med.

Att använda begreppet könsmaktsordning är ett sätt att tydliggöra att de roller som människor tilldelas

utifrån sin könstillhörighet, bygger på en ojämn maktfördelning. Ett lyckosamt jämställdhetsarbete kräver att man tydliggör de normer, traditioner och sedvänjor som gör (heterosexuella) män till den överordnade gruppen. Dessa strukturer går att förändra genom aktivt arbete. Genom att utmana samhällets konstruktioner av manlighet respektive kvinnlighet läggs grunden till en verklig och genomgripande förändring, som alla vinner på.

Diskutera vidare:

- Hur ser våra egna föreställningar ut? Vilka egenskaper tycker vi utmärker kvinnor respektive män?
- Vad finns det för skäl till att vissa könsspecifika "färdigheter" skulle ge vissa människor mer rätt och inflytande än andra?
- Hur ser könsmaktsordningen ut i det område vårt projekt bedrivs i? Det vill säga vilken makt och vilka rättigheter och möjligheter har män som inte kvinnor har?
- Utmanar ert projekt den rådande könsmaktsordningen? Hur?

Foto: Ingilberg Olafsson

4. Hbt – Homo- och bisexuella samt transpersoner

Världen över dödas, förföljs och diskrimineras människor på grund av sin sexualitet. Oavsett om hbt-personer är "synliga" eller inte så finns de överallt. Enligt den samlade forskningen är minst fem procent av världens befolkning homo- eller bisexuell – oavsett om man råkat födas i Nyköping eller Ramallah.

Inom arbetarrörelsen kallas ibland hbt-frågor, liksom frågor om jämställdhet, för identitetspolitik och avfärdas därmed som något som är mindre viktigt för den kollektiva kampen för rättvisa och frihet. Denna föreställning är missvisande. Både i Sverige och i de utvecklingsländer vi driver projekt i handlar hbt-frågor om demokrati och mänskliga rättigheter. De är dessutom viktiga ur ett arbetsmiljöperspektiv.

Jämställdhetsarbete innebär också att alla människor oavsett sexualitet ska ha samma möjlighet att förverkliga sina mänskliga fri- och rättigheter. Ändå hörs ibland olika argument mot att driva projekt där

hbt-rättigheter är en del av jämställdhetsarbetet, som till exempel:

- Det är svårt.
- Det finns inte några "synliga" hbt-personer i landet där samarbetsorganisationen finns.
- Människor vet inte vad hbt innebär.
- Det är "förmätet" att komma från Sverige och "tvinga på" människor ett så pass progressivt och liberalt förhållningssätt till sexualitet.

Samtidigt är världen en plats där hbt-personer förföljs, utsätts för öppen diskriminering och mördas på

grund av sin sexualitet, och avvikelse från de traditionella könsrollerna. I många länder straffas homosexualitet med hårda fängelsestraff och i vissa länder även med döden.

Eftersom hbt-personer förföljs, diskrimineras och mördas för sin sexualitet och för att de avviker från traditionella könsroller är det utifrån ett rättighetsperspektiv mycket viktigt att man kopplar hbt-frågor till jämställdhetsarbetet. Det är en samhällsförlust att inte arbeta för alla människors rätt och att inte ta tillvara allas kunskaper och erfarenheter oavsett vem de älskar eller har sex med.

Det är även viktigt med ett hbt-perspektiv för folkhälsans skull. Om samkönat sex officiellt sett inte existerar när insatser som förebygger hiv och aids inte fram till dem som löper störst risk att smittas och föra viruset vidare.

Hbt-personer i utvecklingsländerna drabbas hårt av stigma och utanförskap. Det är inte ovanligt att människor kastas ut ur sina familjer och får svårt att försörja sig på egen hand. Den som riskerar juridiska eller våldsamma påföljder vid öppenhet har också mycket svårt att föra sin egen talan och att ställa krav på politisk förändring.

Diskutera vidare:

- Vilka kunskaper om hbt-frågor finns inom vår egen organisation och inom samarbetsorganisationen?
- Hur kan vi fördjupa våra kunskaper?
- Hur ser situationen ut för hbt-personer i samarbetslandet respektive samarbetsorganisationen?
- Hur kan vi arbeta för att synliggöra och förbättra livsvillkoren för hbt-personer?

Långt kvar till öppenhet för homosexuella i Kosovo

Homosexuella i Kosovo är i stort sett osynliga, och det gäller i ännu högre grad lesbiska och transsexuella. Men situationen håller långsamt på att förändras, berättar Arber Nihiu som är ansvarig för hbt-projektet "Advocacy for sexual minorities in Kosovo", ett av Palmecentrets projekt i Kosovo.

- Regeringen erkänner numera att det existerar män som är gay, och att de behöver skydd. Vi behöver skapa strukturer för att skyddet ska fungera och vi måste se till att lagarna tillämpas.

Diskriminering är förbjudet enligt lag och de mänskliga rättigheterna är inskrivna i konstitutionen.

- Men vi lever i ett machosamhälle, så ser det ut på hela Balkan. Homo- bi- och transsexuella lever under ett enormt hårt tryck. Samhället skyddar inte mot kränkningar av deras rättigheter. Det finns ett minimalt skydd för den som hör till en etnisk minoritet. Men för kvinnor och hbt-världen är skyddet i stort sett obefintligt.

Information på alla nivåer är viktig, samma kväll

vi talas vid ska han delta i en TV-debatt med politiker och olika beslutsfattare. Arber Nihiu berättar att man arbetar mycket med lobbying riktat mot politiker och beslutsfattare för att förändra deras attityder. Dessutom har man inlett ett samarbete med polisen.

Kosovo är ett väldigt slutet samhälle, att arbeta upp kontakter är avgörande för att nå resultat.

- Många är rädda för att gå till polisen, men får vi veta att någon utsatts för ett brott följer vi med. Vi har två kontaktpersoner på varje polisenhet som är informerade om vilken situation som den som är gay lever under och vi kräver att någon av dem ska ta emot anmälan.

Fortfarande är det få som vågar anmäla, de flesta är rädda för stigmatiseringen. Det som anmäls är oftast det verkligt grova våldet, inte verbalt och psykiskt våld. Kontoret för "Center for social group development" fungerar både som mötesplats och skydd för utsatta (om det behövs kan andra former av skyddade boenden ordnas). Här samlas den lokala hbt-världen och det är genom detta nätverk som Arber och hans kollegor får reda på när någon utsatts för brott. Här sprids också information om till exempel hiv.

Verksamheten handlar uteslutande om män, endast ett fåtal lesbiska ingår i nätverket. Arber talar om en "dubbel diskriminering", de är utsatta både som kvinnor i samhället och som lesbiska i den mansdominerade hbt-världen. Gruppen har också kontakt med ett fåtal transsexuella män som kanske är den mest stigmatiserade gruppen av alla. Vissa av dessa vågar inte ens besöka kontoret, utan kontakt får ske via hemsidan och mail.

Foto: Palmecentret

5. Fattigdom och kön

Fördelningen av jordens resurser har länge varit kraftigt ojämn. Det talas ofta om att 20 procent av jordens befolkning äger 80 procent av jordens resurser. En siffra som mer sällan hörs är att 99 procent av världens samlade förmögenheter ägs av män, samtidigt som kvinnor står för mer än 60 procent av allt arbete.

Att vara fattig innebär inte bara avsaknad av pengar, mat och husrum. Fattigdom innebär även brist på resurser som inte är materiella. Fattig är den som saknar makt, som inte har något inflytande ens över sin egen kropp och sexualitet och som saknar möjligheter att välja, påverka och göra sin röst hörd. Fattigdom är brist på tillgångar såväl som på möjligheter.

Fattigdom drabbar både män och kvinnor, men det finns även könsrelaterade skillnader som är viktiga att ta hänsyn till. Det finns en mängd studier kring ämnet fattigdom och kön, och några av de gemensamma slutsatserna är:

- I alla länder på jorden tjänar kvinnor som grupp mindre än män som grupp.
- Den största delen av världens fattiga är kvinnor,

samtidigt som fattiga kvinnor är ekonomiskt mycket aktiva men ofta inom sektorer som ger liten eller ingen inkomst (bland annat hushållet eller låglönearbeten).

- Fattiga kvinnor äger eller kontrollerar en väldigt liten del av jordens resurser (ekonomiska såväl som materiella) och teknologin.
- Kvinnor ingår i mycket begränsad omfattning i beslutsorgan runt om i världen. Detta gäller så väl inom den privata sfären som i byråd, parlament, ledningsgrupper och styrelser i näringslivet.
- Skillnaderna mellan könen tenderar att vara störst i de fattigaste familjerna.

Fattigdom är alltså inte en könsneutral företeelse. Diskrimineringen av kvinnor både skapar och för-

stärker fattigdom. Kvinnors fattigdom är strukturellt betingad och direkt kopplad till bristen på ekonomiska möjligheter och självständighet, tillgång till ekonomiska resurser inklusive krediter, ägande och arv samt tillgången till utbildning och stöd. På grund av sitt kön utestängs en majoritet av världens kvinnor från beslutsfattande på i stort sett alla nivåer inom såväl familj som i samhället.

I mycket fattiga familjer får flickor och kvinnor stå tillbaka för de manliga familjemedlemmarna. Ojäm-

ställdheten inom familjen gör att även en kvinna i ett hushåll med någorlunda inkomster kan vara fattig eftersom hon nekas att ta del av de gemensamma resurserna. Studier från Asien och Latinamerika visar att fattiga män ofta inte delar med sig av hela sin inkomst till familjen utan behåller istället mellan en tredjedel och två tredjedelar av inkomsten för sin egen räkning. Våld, tidsbrist och ojämlik fördelning av redan knappa resurser slår hårdare mot kvinnor än mot män.

Diskutera vidare:

- Hur ser den könsrelaterade fattigdomen ut i det område vårt projekt pågår i?
- Vet vi vad fattiga kvinnor själva vill prioritera i projektområdet?
- Hur bör dialogen med målgruppen och planeringen av projektet se ut för att projektarbetet ska kunna bidra till att kvinnor får möjlighet till bättre villkor?

6. Det civila samhällets roll

Chanserna till en genomgripande och varaktig förändring ökar om den kommer underifrån. Det civila samhället är därför en mycket viktig arena för kvinnlig organisering och mobilisering.

Det civila samhället är frivilliga sammanslutningar av medborgare. Dessa sammanslutningar kan vara av olika slag, exempelvis fackföreningar, kvinnorrättsorganisationer och grupper, idrottsklubbar, hembygdsföreningar eller olika typer av sociala rörelser som syftar till politisk förändring inom en nation, en region eller hela världen.

Undersökningar visar att aktivism inom civilsamhället stärker kvinnliga politikernas ansträngningar och är oerhört betydelsefullt för att få fram en mer jämställd lagstiftning. Utan ett jämställt och rättvist civilsam-

hälle riskerar arbetet för ökad rättvisa att enbart resultera i nya privilegier och rättigheter för gruppen män.

Det civila samhället har på vissa håll stort inflytande när det gäller att väcka opinion och påverka beslutsfattare, samt att ändra lagstiftningen i en mer rättvis riktning. Samtidigt präglas även civilsamhället av den könsmaktsordning som råder i samhället i stort. Ett exempel på detta var när företrädare för det civila samhället gavs tillfälle att skriva egna förslag till nationella fattigdomsstrategier i Zambia i början av

2000-talet och gjorde det utan att ta upp jämställdhet och utan att konsultera grupper som företrädde fattiga kvinnor. Detta visar att det är viktigt att kvinnors inflytande och medbestämmande inte tas för givet, utan uppmärksammas och garanteras internt på samma sätt som i arbetet i stort.

Det är med andra ord viktigt att komma ihåg att arbetet för jämställdhet kontinuerligt måste uppmärk-

sammas och drivas, inte bara i det internationella biståndsarbetet utan även i den egna organisationen. Bara för att en organisation arbetar för en "god sak" innebär inte det att den står fri från könsmaktsordningen. Istället fungerar könsmaktsordningen många gånger som en ögonbindel som gör att vi "glömmer bort" och väljer att inte prioritera jämställdhetsfrågor i vårt arbete.

Diskutera vidare:

- Hur ser kvinnors och hbt-personers deltagande i civilsamhället ut i det område där ert projekt bedrivs? Hur kan vi nå kvinnogrupper, gå in i dialog med dem och ha dem som partners i samarbetet?
- Hur kan kvinnors och hbt-personers inflytande över och medverkan i exempelvis demokratirörelser förbättras?
- Vilka tongivande frivilligorganisationer arbetar aktivt för jämställdhet eller hbt-frågor? Går det att skapa allianser eller samarbete med dessa i projektområdet?

7. Demokrati för alla

Demokrati är grekiska och betyder folkstyre. För att ett samhälle ska kunna kallas demokratiskt måste alltså även kvinnor – drygt hälften av jordens befolkning – kunna delta och påverka på samma villkor som män.

Som tidigare påpekats är kvinnor underrepresenterade i formella beslutsfattande instanser; endast i 16 av världens länder har kvinnorna fler än 25 procent av platserna i det nationella parlamentet och totalt 85 procent av världens parlamentariker är män.

Bland hindren för kvinnors politiska deltagande kan nämnas:

- Kvinnors dubbla börda av familjeansvar och arbete, kvinnors brist på tid.
- Svårigheter för kvinnor att röra sig utanför hemmen och engagera sig i politik på grund av traditioner.
- Kvinnors sociala och ekonomiska status; att män inte lyssnar på kvinnor.

- Att det är mer accepterat för män att representera kvinnor än för kvinnor att representera män.
- Män väljer in andra män på viktiga poster.
- Kvinnors brist på tillgång till utbildning.
- Politiska partiers interna maktstrukturer och prioriteringar är byggda på vad män prioriterat.

Kvinnors underrepresentation kan alltså direkt kopplas till deras plats i könsmaktordningen, där män och maskulinitet premierats och särbehandlats genom årtusenden. Det är framför allt de politiska partierna som ska säkerställa att kvinnor väljs till politiska poster. Ett exempel är Sydafrika där ANC efter påtryckningar från kvinnorna i partiet ställde upp med vad som kallades en "zebra"-lista, med varannan man, varannan kvinna.

Politiska partier är viktiga arenor för diskussion om och lansering av jämställdhetsfrågor. Det anses att partier med tydliga regler, transparenta urvalsprocedurer, en öppen organisationskultur och stark disciplin främjar kvinnligt deltagande. Men statistiken talar samtidigt sitt tydliga språk: även etablerade partier motsätter sig ofta jämställdhetsfrågor om de saknar intern demokrati och verkligt engagemang.

Politiska partier utgör heller inte isolerade enheter, utan är snarare en spegel av hur samhället i övrigt förhåller sig till jämställdhet och könsmaktsordningen. Kampen för ökad demokrati måste alltså i högsta grad handla om ökat kvinnligt deltagande i det offentliga livet, för att möjliggöra förändringen i samhället i stort.

Diskutera vidare:

- Hur ser kvinnors deltagande ut i det offentliga livet och i projektområdet?
- Om samarbetet sker med ett politiskt parti; vilka positioner har kvinnor inom partiet? Finns det ett kvinnoförbund inom partiet som det går att samarbeta med?
- Vilka hinder finns för kvinnors politiska deltagande?
- På vilka sätt kan vi jobba för att kvinnors politiska deltagande underlättas?

Jämställdhet kan inte vänta till senare

Innan S-kvinnor i Östergötland besökte Moldavien hade de moldaviska kvinnorna i projektet aldrig förut haft kontakt med andra delar av Europa. Det första mötet ägde rum långt ute på landsbygden i ett av Europas allra fattigaste länder. Moldavien var Sovjetunionens bördiga trädgård, men nu rostar bevattningsanläggningarna, arbetslösheten är skyhögt och både män och kvinnor tvingas söka sig utanför gränserna för att försörja sig. Barnen blir kvar och driver vind för våg, många skolkar och hamnar i droger, kriminalitet och prostitution.

Hur får man kvinnor att prioritera jämställdhet i ett samhälle utan jobb, vettiga skolor och där det ofta inte ens finns rinnande vatten?

- Vårt mål är förstas att både stärka kvinnors deltagande i politiken i Moldavien och att kvinnorna där på sikt ska få ett bättre liv, berättar Anne Ludvigsson från S-kvinnor i Östergötland, tillika riksdagsledamot. Jämställdhet kan inte vänta till senare när allt annat har löst sig.

Det handlar både om lokala val och val till det nationella parlamentet. Delvis handlar det om att erbjuda förebilder. Kvinnorna besökte Sverige i valrörelsen 2006. Andra viktiga kontakter är de som tidigare var med i ett projekt som S-kvinnor i Östergötland hade i Lettland.

- Det här är ett litet projekt, 100 000 kronor. Men vi har arbetat i flera år och jag tycker vi åstadkommer väldigt mycket. Även kvinnor i länder som befinner sig på den här nivån måste få möjlighet och verktyg att arbeta med jämställdhetsfrågor, förklarar Anne Ludvigsson.

Projektet handlar mycket om att skapa medvetenhet om kvinnors rättigheter. Detta sker vid

seminarier som i stor utsträckning bygger på diskussioner och praktiska övningar. Kunskaper från seminarierna tas sedan med hem till byarna där deltagarna skapar nätverk och knyter nya kvinnor till sig.

Kvinnorepresentationen är låg överallt i den moldaviska politiken, och varannan kvinnornas känns som en utopi. Den politiska scenen är dessutom splittrad med många småpartier, att ena sig är nödvändigt. Men också att få fram en politisk agenda för vilka frågor som kvinnor ska driva. På sistone har man bland annat diskuterat våld mot kvinnor som är en dold fråga. Men ska jämställdhet hamna högre upp krävs att kvinnor stärker sitt självförtroende.

- Vi lär oss också mycket och kvinnofrågor är ganska lika runtom i världen. Men svaren ser annorlunda ut beroende på i vilken utvecklingsfas vi befinner oss, säger Anne Ludvigsson. När en kvinna ska in på en politisk post måste en man lämna och det är svårt att få till. Därför behövs ett kvoteringsystem.

Foto: Per Arvidsson

Foto: Fernando Molerés/Bildbyrån Silver

8. Den könsuppdelade arbetsmarknaden

Världen över tjänar kvinnor mindre pengar än män för samma arbete, och kvinnor utsätts dagligen för sexuella trakasserier och övergrepp på sina arbetsplatser.

En stor del av världens kvinnor arbetar inom mycket sårbara områden och under svåra förhållanden – dels i traditionella låglöneyrken inom industri och jordbruk, dels i den informella tjänstesektorn. Till exempel arbetar miljoner migrerade kvinnor som hembiträden eller barnskötare runt om i världen. De försörjer ofta hela familjer genom sitt arbete i ett annat land, och de saknar ofta fackliga organiseringsmöjligheter.

Kvinnliga migrantarbetare i den informella tjänstesektorn är dubbelt utsatta. De arbetar i någon annans hem och de saknar arbetskamrater och möjlighet till organisering. De är dessutom ofta illegala immigranter, så kallade papperslösa, och saknar därmed arbetsrättsligt skydd eftersom de inte ”finns”. Kvinnor utgör majoriteten av arbetskraften i den informella sektorn

i samtliga regioner i världen, förutom i Nordafrika. De är ofta unga, har låg utbildningsnivå och en stor försörjningsbörda på sina axlar. De saknar inte bara sociala och ekonomiska rättigheter utan löper också stor risk att utsättas för sexuella övergrepp. Både av sina överordnade och av sina manliga arbetskamrater. Det finns även många exempel på hur kvinnor har lästs in av sina arbetsgivare.

Världen över tjänar kvinnor mindre pengar än män för samma arbete, och kvinnor utsätts dagligen för sexuella trakasserier och övergrepp på sina arbetsplatser. Kampen för att stärka de mänskliga rättigheterna handlar till stor del alltså om att se och uppmärksamma de skillnader i utsatthet som existerar mellan män och kvinnor. Kvinnors, flickors och hbt-personers rättigheter är grundläggande, nödvändiga

och oskiljaktiga delar av de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Det är inte något man kan ägna sig åt "sedan" när alla andra rättigheter är uppfyllda, eftersom en stor del av brotten mot de mänskliga rättigheterna handlar om kvinnors utsatthet.

Inom den globala ekonomin har fackföreningsrörelsen stora möjligheter att verka för att kvinnors rättigheter uppfylls, både på arbetsplatsen och i tillvaron i övrigt då ett brett jämställdhetsarbete innebär att man även arbetar med att förändra könsmaktordningen. Även om andelen organiserade kvinnor har blivit högre de senaste åren domineras fackföreningsrörelsen av män. Dessutom vägrar många fackföreningar, även om de organiserar många kvinnor, att

se den strukturella diskrimineringen av kvinnor när det gäller mänskliga fri- och rättigheter. Alltför ofta anses migrantarbetarproblematiken exempelvis vara förknippad med manliga yrken. Alltför ofta är en arbetare detsamma som en man.

Fackföreningsrörelsen har allt att vinna på att engagera sig i kampen för jämställdhet, hbt-rättigheter och mot rasism. Diskriminering, våld och trakasserier på grund av sexualitet eller etnicitet är inte minst ett arbetsmiljöproblem. Först när den fackliga kampen innefattar alla arbetare, inte bara männen, kan den bli en kraft som med trovärdighet säger sig arbeta för mänskliga rättigheter; inte bara mäns rättigheter.

Diskutera vidare:

- Vilka typer av jobb har kvinnor i det område ert projekt bedrivs i? Hur ser arbetssituationen ut för dessa kvinnor?
- Hur kan kvinnor som arbetar inom den informella sektorn stärkas och få del av sina mänskliga, sociala och ekonomiska rättigheter?
- Hur ser en jämställd fackföreningsrörelse ut och vilka frågor skulle den arbeta med?

Foto: Karen Bleier/SCANPIX

9. Rätten till sin egen kropp

Kvinnor nekas ofta rätten att bestämma över sina egna kroppar. Detta gäller inte bara fundamentalistiska samhällen utan även i EU-länder som Polen och Malta där abort endast är tillåten vid incest eller direkt fara för kvinnans liv.

I många länder har tillgången till preventivmedel strypts efter påtryckningar från religiösa grupper eller från utländska biståndsgivare som till exempel USA. I många samhällen råder dessutom fortfarande uppfattningen att en make har rätt att ha sex med "sin" kvinna närhelst han vill.

Att neka människor rätten att själva planera när eller om man vill ha barn innebär ytterligare påfrestningar för dem som är fattiga. Dels blir det fler munnar att mätta, dels finns det fysiska risker med att föda många barn. Många kvinnor löper dock risk för sexuellt våld eller misshandel om de säger nej till att ha sex med sina män. Därför är till exempel en central

del i arbetet mot hiv och aids att stärka kvinnors möjlighet att säga nej till oönskat sex. I många länder har modern teknik i form av fosterdiagnostik i kombination med urgamla värderingar skapat ett alarmerande underskott på flickor och kvinnor, till exempel i Kina och Indien.

Kvinnor i allmänhet och fattiga kvinnor i synnerhet, löper större risk att bli offer för människohandel än män. Vissa luras i väg under förevändningen att de ska få arbete som serveringspersonal eller hembiträden, andra är medvetna om att de måste sälja sina kroppar för att betala biljetten till ett förhoppningsvis bättre liv i ett annat och rikare land. Väl på plats i det

nya landet behandlas de båda grupperna på samma sätt – de låses in och utnyttjas hårt av såväl hallickar som de män som betalar dessa för att få tillgång till kvinnornas kroppar. Ofta misshandlas de som ett led i att bryta ner deras motståndskraft.

Att kvinnors kroppar används som handelsvaror är inget nytt. Men det finns inget naturligt eller medfött över att kvinnor prostituerar sig. Det är inte heller sant att mäns sexdrift är så stark att de måste få

utlopp för den genom att köpa sex. I enlighet med patriarkala traditioner och normer har kvinnor ansetts vara passiva objekt medan män har setts som aktiva och handlingskraftiga subjekt. Att vissa män anser sig ha rätt att både köpa sex och tjäna pengar på andras utsatthet inom prostitutionen hänger ihop med kvinnors position i könsmaktsordningen; kvinnor anses helt enkelt inte ha samma rätt till sin egen kropp som män.

Diskutera vidare:

- Har kvinnor rätt att själva bestämma vem de vill gifta sig med och rätten att få bestämma över sina egna kroppar? Hur kan man bemöta de argument som hävdar att så inte är fallet?
- Varför utsätts främst kvinnor och barn för sexuella övergrepp?
- Varför köper män sex och hur kan man motverka det?

Foto: Tim A. Hetherington/Bildbyrå Silver

10. Konflikter och fred

I en majoritet av världens väpnade konflikter är offren framför allt icke-stridande civila, och i många fall kvinnor och barn. Enligt Amnesty uppskattas 80 procent av världens flyktingar vara kvinnor och barn. Våldtäkter, kidnappningar och lemlästningar av kvinnor blir i många fall en del av kriget och de strategier som används.

Under krig förändras ofta de sociala strukturer och förhållanden mellan könen som råder i fredstid. Medan en stor del av männen direkt deltar i stridigheterna får kvinnor ett helt annat ansvar för det dagliga livet som huvudförsörjare och vårdgivare. De får ett tungt ansvar i en omgivning, där det ekonomiska livet samt skyddssystem och lagstyre helt eller delvis har rasat samman.

Det är mycket vanligt att kvinnor som blivit våld-

tagna eller lemlästade under en konflikt stigmatiseras hårt av omgivningen efter att konflikten är slut. Kvinnor som blivit gravida efter en våldtäkt av fienden kan exempelvis bli utstötta ur samhället, vilket självklart även drabbar deras barn.

Även efter en konflikt fortsätter ofta våldet mot kvinnor, och förstärks till och med när makar och söner kommer hem, utan arbete och i många fall med drogberoende. Återvändande och traumatiserade soldater

kan ha svårt att anpassa sig till det liv de levde innan kriget bröt ut. I många fall resulterar deras frustration och osäkerhet i våld riktat mot kvinnor och barn. Krig och våld förstärker alltså många gånger den maktstruktur som finns mellan könen.

Att enbart se kvinnorna som offer riskerar samtidigt att förminska deras roll i det återuppbyggande arbetet. I en FN-resolution från år 2000 slås fast att kvinnor i högre grad måste involveras i fredsbyggande och konfliktförebyggande arbete.

Att kvinnor och jämställdhetsfrågor finns med i fredsbyggandet har även visat sig centralt för att

skapa en inkluderande och deltagande demokrati, som i sin tur kan leda till varaktig fred och hållbar utveckling.

Kvinnor måste få delta på alla nivåer och i samtliga delar av en fredsprocess. Genom att sprida information direkt till kvinnor, anordna möten specifikt för kvinnor och se till att mötena äger rum på tider och platser där både män och kvinnor kan delta, får kvinnor en chans att påverka fredens villkor.

Diskutera vidare:

- Hur påverkas män av att utbildas till soldater, och eventuellt behöva delta i krig?
- Hur kan vi göra kvinnor mer delaktiga i pågående fredsprocesser?
- Hur kan våld mot kvinnor under konflikter föras upp tydligare på den politiska dagordningen?
- Hur kan kvinnors medverkan stärka arbetet mot den negativa våldsspiral som ofta finns i ett samhälle som återhämtar sig från en väpnad konflikt?

Foto: Claudio Bresciani / SCANPIX

11. Våld, säkerhet och kön

Den allmänna uppfattningen om säkerhet och säkerhetspolitik är att den ska vara kopplad till territoriella väpnade konflikter. Samtidigt är könsrelaterat våld riktat mot kvinnor ett av de vanligaste förekommande brotten mot de mänskliga rättigheterna, även i perioder av fred.

På senare år har diskussioner kring krig och konflikter alltmer börjat ifrågasätta den allmänna bilden av säkerhet och våld utifrån ett genusperspektiv.

Samtidigt är könsrelaterat våld riktat mot kvinnor ett av de vanligaste förekommande brotten mot mänskliga rättigheter, även i perioder av fred. Enligt Världshälsoorganisationen drabbas en av tre kvinnor världen över av våld under sin livstid, i 19 fall av 20 av en man. I en studie som Världsbanken genomfört uppskattas 3,5 miljoner kvinnor dö varje år av våld i en nära relation. Det innebär att kvinnor i fruktbar ålder löper lika stor risk att dö på grund av våld som

de gör av cancer, och att våldet skapar mer ohälsa än vad malaria och trafikolyckor gör tillsammans.

Våld mot kvinnor både förstärker och avspeglar den rådande könsmaktsordningen och utgör ett ytterst påtagligt hot mot offrets hälsa, säkerhet och självständighet. I vissa samhällen har skadliga och våldsamma sedvänjor, till exempel kvinnlig könstympning eller hedersmord, utövats så länge att de ses som en accepterad och "naturlig" del av samhällsordningen.

Könsrelaterat våld drabbar också mycket ofta hbt-

personer. Dessa ses som avvikare från den heterosexuella normen och utsätts för allt från öppen diskriminering och hatbrott till rena avrättningar. Att hbt-frågor är tabu, och att homosexualitet i många länder anses vara ett brott som straffas med fängelse och i flera fall med döden, gör att hbt-personer som utsätts för våld har mycket svårt att söka hjälp. Efter som skälet till att de diskrimineras eller misshandlas i bästa fall officiellt sett "inte finns" eller i värsta fall renderar hårda straff, finns få möjligheter att slå vakt om sina rättigheter.

Könsrelaterat våld är ett problem som sträcker sig långt bortom gängse uppfattningar om säkerhet kopplat till en stat eller befolkningen i ett land. Det är ett globalt problem som konstant pågår i samtliga länder i världen, och som finns i alla samhällsklasser. När män utsätts för våld sker det oftast på mer eller mindre offentliga platser. För en kvinna är den allra farligaste platsen det som brukar representera en människas trygghet och möjlighet till frid: hemmet.

Diskutera vidare:

- Varför är det viktigt att se mäns våld mot kvinnor som ett säkerhetsproblem?
- Hur kommer det sig att en del män anser sig ha rätten att bestämma över sin hustrus/sambos/flickväs kropp?
- Hur kan vi arbeta för att motverka mäns våld mot kvinnor? Vilka mekanismer i samhället bidrar till att män använder våld?
- Hur kan vi arbeta för att stärka hbt-personers rättigheter och motverka hatbrott?

Foto: Eric Roxfelt/SCANPIX

12. Palmecentret och jämställdhet

Palmecentret är en del av arbetarrörelsen och den internationella solidaritetsrörelsen. Därför är det självklart att vi arbetar för att alla människor oavsett kön, etnicitet, sexualitet och klass ska få möjlighet att förverkliga sina mänskliga, sociala, kulturella och ekonomiska rättigheter.

Kvinnor och män ska ha samma rätt och möjlighet att utöva ett aktivt medborgarskap och att forma villkoren för beslutsfattande. De ska ha samma möjligheter till avlönat arbete som ger ekonomisk självständighet, och samma möjlighet att ge och få omsorg utan att underordnas. Obetalt hemarbete ska delas lika. Dessutom ska kvinnor och män ha samma möjlighet till kroppslig integritet, och mäns våld mot kvinnor måste upphöra.

Jämställdhet och en avskaffad könsmaktsordning är en vision för Palmecentrets arbete. Som fastslås i regeringens skrivelse *Sveriges politik för global utveckling (2007/08:89)*, ofta kallad PGU:n, är jämställdhet centralt för en hållbar utveckling. Den ska vara en integrerad del av all verksamhet, såväl internt som i det internationella utvecklingssamarbetet. Det krävs en genomgripande förståelse för att alla projekt påverkar män och kvinnor olika och att denna påverkan

dessutom förstärks beroende på sexualitet, klass och etnicitet.

För att en människa ska kunna påverka sin egen situation krävs att hon ges förutsättningar och möjlighet att delta och uttrycka sina åsikter. Ett jämställt deltagande hänger därför inte främst på antalet kvinnor respektive män som deltar i ett projekt. Istället handlar det om makt. Män – och främst då heterosexuella vita män – får inte vara normen. Kvinnor och hbt-personer har samma rättigheter att påverka utvecklingen och uttrycka sina behov och intressen. All verksamhet måste utgå från deltagarnas specifika behov.

Jämställdhet kan bara uppnås genom att involvera såväl män och kvinnor. Verksamhet som kallas ”könsneutral” är vanligtvis blind för könsdiskriminering och tar inte hänsyn till att människor har olika behov

och erfarenheter beroende på deras position i könsmaktsordningen. Den är därmed inte jämställd utan gynnar oftast heterosexuella män.

För att jämställdhetsarbetet ska bli framgångsrikt inom det internationella biståndet krävs att de som är involverade både har goda teoretiska kunskaper och kunskaper om hur man genomför det i praktiken (se Del II: metoder för att stärka jämställdhetsarbetet). Palmecentret arrangerar varje år utbildningar i projektledning. Som en integrerad del i dessa ingår frågor kring jämställdhet och genusperspektiv där teoretiska delar varvas med praktiska exempel.

Att ha förståelse för och vilja integrera ett genusperspektiv i verksamheten är en förutsättning för att kunna erhålla stöd från Palmecentret. Det är allas vårt ansvar att arbeta för en jämställd och rättvis värld.

Diskutera vidare:

- Vilka mål för jämställdhetsarbetet fastslås i Palmecentrets verksamhetspolicy?
- Vilka målsättningar har vår egen organisation kring jämställdhet?
- Hur kan vi bäst arbeta för att leva upp till jämställdhetsmålen?

2

Metoder för att stärka jämställdhetsarbetet

Foto: iStockphoto

1. Jämställdhet i praktiken

Arbetet för jämställdhet är ett förändringsarbete som tar tid och kan skapa konflikter på vägen. Det positiva med jämställdhetsarbete är samtidigt att det till stora delar är en praktisk och jordnära kamp – den kan utföras i vardagen, överallt i samhället. Jämställdhet är både ett demokratiskt verktyg och ett demokratiskt mål.

Det är lätt hänt att jämställdhetsarbete fokuserar på kvinnor. Antingen skapas ett uttalat jämställdhetsprojekt som vänder sig till kvinnor, eller så kompletteras ett "vanligt" projekt med inslag av jämställdhet, återigen med fokus på kvinnor. Ett första steg är därför att släppa föreställningen att jämställdhet först och främst berör och enbart gynnar kvinnor; det handlar i stället om relationen mellan män och kvinnor.

Jämställdhet och hbt-arbete innebär att ge alla oavsett kön och sexuell läggning möjlighet att påverka sina egna liv, den politiska agendan och fördelningen av resurser i samhället. Studier har visat att ökad jämställdhet gynnar samtliga grupper i samhället. Om en större andel kvinnor ges utrymme att med-

verka i politiken, så leder detta ofta till andra politiska prioriteringar såsom ökade satsningar på att motverka mäns våld mot kvinnor eller stärkt fokus på utbildning. Exempel från fredsprocesser där kvinnogrupper deltagit visar också att det ofta lett till mindre fokus på militära lösningar och mer tonvikt på politiska samtal, dialog och nätverkande.

En central komponent i jämställdhetsarbetet handlar alltså om deltagande, men även om förutsättningar för deltagande. För att ett brett kvinnligt deltagande ska bli möjligt krävs lösningar i flera led, då kvinnors sociala villkor och handlingsutrymme är kopplat till deras roll i familjen liksom i samhället i stort. Den svenska projektgruppen bör därför alltid skaffa kunskaper om hur situationen ser ut i området där

projektet bedrivs. En viktig del i detta är att särskilt uppmärksamma hur förutsättningarna för kvinnligt deltagande ser ut, samt att identifiera vilka grupper som redan i dagsläget är aktiva och som kan hjälpa med kunskap. Nästan överallt finns det progressiva kvinnogrupper och kvinnoorganisationer att samarbeta med eller inhämta kunskap ifrån.

Att arbeta jämställt handlar inte om att vi kommer och "talar om hur det är", även om positiva exempel

från Sverige såklart kan vara inspirerande. Det handlar i stället om att möjliggöra för kvinnor och hbt-personer lokalt att i lika stor utsträckning som män få vara med och bestämma till exempel vilka problem som är viktigast att tackla, vad målet med samarbetet ska vara och vart resurserna ska gå. Till detta har vi som svensk organisation också, efter att en projektplan med ett tydligt genusperspektiv arbetats fram, ett ansvar att ställa krav på att den faktiskt efterföljs.

Kunskap utmanar traditioner

- Redan i skolan lär vi oss att vi måste hålla med läraren, även senare i livet är vi ängsliga och vågar inte säga emot, säger Yin Yin Mon som ingår i ett projekt kring jämställdhet bland unga burmeser i Thailand, som får stöd av S-studenter.

Läraren ingår i en gudomlig hierarki och har alltså en auktoritet som inte får brytas. Överst står Buddha och även en slags munkar och föräldrarna ska visas vederbörlig respekt. Totalt finns fem nivåer i hierarkin. Burmeser uppfostras till att tänka att det är en omöjlighet att till exempel en ung flicka ska kunna säga emot en äldre man.

- Men efter kursen var det åtminstone några av flickorna som utmanade strukturerna, berättar Yin Yin som är på besök i Sverige.

Mängder av unga människor flyr från förtrycket och fattigdomen i Burma och tar sig till andra länder, till exempel Thailand och Indien. Jämställdhetsprojektet ingår i ett större demokrati- och utbildningsprojekt för burmesiska studenter och andra ungdomar i exil som pågått ända sedan 1996. Det leds av Student and Youth Congress of Burma, SYCB, en paraplyorganisation för 16 student- och ungdomsorganisationer.

De 16 organisationerna har fått nominera en

kvinnor vardera. Den sex månader långa utbildningen innehöll grundläggande information kring mänskliga rättigheter och jämställdhet. På schemat har även stått ämnen som engelska, historia, internationella relationer, ekonomi, data och ledarskap. Utbildningen avslutas med tre månaders praktik på SYBC:s kontor.

Projektet har pågått i tre år och hittills har över 20 tjejer utbildats.

- Kvinnor behöver mycket utbildning och kunskap för att våga träda fram. De flesta kvinnor är inte ens medvetna om sina rättigheter. De saknar självförtroende. Men efter utbildningen ser vi att fler kvinnor tar ansvar och syns i organisationen, berättar Yin Yin.

Foto: Anna-Lena Lodenius

Foto: Palmeacentret

2. Det börjar hos oss

En central del av arbetet med jämställdhet börjar i den egna organisationen. Om vi själva saknar redskap att se orättvisor som baseras på könsmaktsordningen, är det också svårt att arbeta för att motverka dem hos andra.

Jämställdhet är ett förhållningssätt som bryter mot tusenåriga traditioner där manlighet och heterosexuallitet inte bara har premierats med makt och inflytande, utan även lyfts fram som en eftersträvanvärd norm. Därför kräver arbetet med ett genusperspektiv ofta nytänkande och att gamla auktoriteter utmanas, precis som när arbetare på 1800-talet började kräva rätt att få vara med och fatta politiska beslut – och inte bara överlämna makten att fatta beslut och att

bestämna vilka frågor som var viktiga till de rika i samhället.

Det är vanligt att individer som vill sätta jämställdhet högt upp på dagordningen upplever ett motstånd från projektgruppen, eller arbetsplatsen. Att ifrågasätta vanor, värderingar och hur vi relaterar till varandra kan vara både svårt och ansträngande, eftersom det även knyter an till oss själva på ett individuellt plan.

En bra utgångspunkt kan vara att börja med att internt på er arbetsplats diskutera och ta reda på vilka kunskaper och vilken förståelse som finns för begrepp som genus och jämställdhet, med fördel genom prestigelösa diskussioner i mindre grupper. Det finns också en mängd värderingsövningar man kan göra för att få en större förståelse för hur olika personer ser på jämställdhet. Ett annat sätt att komma igång kan vara att starta en mindre studiecirkel kring böcker som handlar om jämställdhet, där man sedan diskuterar upplevelsen av dessa tillsammans. Ta gärna hjälp utifrån, det finns många människor med kompetens på området som kan hjälpa er att komma igång.

Det är avgörande att få stöd upifrån för att kunna

arbeta för genomgripande förändring. Dels för att arbetet tar tid och kan vara konfliktskapande, dels för att det ofta bör avsättas pengar till utbildning och vidareutbildning. Det är viktigt att jämställdhetsarbetet är konkret och därför bör det uttryckas i tydliga målsättningar med en handlingsplan. Detta bör vara ett dokument som så många som möjligt är delaktiga i. Vi återkommer längre fram i dokumentet till jämställdhetsplanen.

Ett första enkelt steg för att konkret komma igång kan vara att börja med att titta på vilka poster och vilka uppdrag personer har inom er egen organisation samt hos samarbetsorganisationen. Det vill säga: vem sitter på makten?

Börja med att kartlägga nedanstående frågeställningar kring organisationsförhållanden kopplade till kön:

- Vilka personer innehar vilka tjänster inom vår organisation och hos samarbetsorganisationen?
- Hur ser fördelningen av arbetsuppgifter ut inom vår organisation, och inom projektgruppen?
- Vem har förtroendeuppdrag inom organisationen?
- Vem har den informella respektive formella makten i organisationen/projektgruppen? Det vill säga: vem fattar de formella besluten, och vem lyssnar gruppen på? Män eller kvinnor?
- De som har makten i organisationen – stödjer de och/eller är de involverade i någon typ av jämställdhetsarbete inom organisationen?
- Diskutera den kartläggning ni har gjort, de resultat den kom fram till samt hur man kan börja arbeta för att förändra eventuella problem som framkommit.

Foto: iStockphoto

3. Att sätta samman en projektgrupp

När ni sätter samman projektgruppen så bör ni inledningsvis fundera över vilka som ingår i den, hur könsfördelningen ser ut och vilken ansvarsfördelning de olika deltagarna har.

Att bedriva ett internationellt utvecklingsprojekt är ibland slitsamt. Det tar tid, kräver utlandsresor och även i en större grupp är man ofta ensam på sin ”vanliga” arbetsplats. Det är alltid önskvärt att fler än en person ansvarar för ett projekt, det vill säga att det finns en projektgrupp med en jämn ansvarsfördelning. Chansen att det ska bli bra ökar om deltagarna är flera eftersom arbetsbördan fördelas.

När ni sätter samman projektgruppen så bör ni in-

ledningsvis fundera över vilka som ingår i den, hur könsfördelningen ser ut och vilken ansvarsfördelning de olika deltagarna har. En väldigt vanlig sammansättning är att männen är projektledare och kvinnorna ekonomiansvariga. Detta skapar snabbt en situation där det internt blir så att männen sätter agendan och ansvarar för de viktigaste prioriteringarna, medan kvinnornas bidrag till projektet blir att sköta administrationen. Redan här uppstår alltså ofta en sned maktfördelning.

Fundera över hur ni kan lösa situationen så att ansvarsfördelningen blir jämn i er egen projektgrupp – inte minst mellan könen. Här följer några enkla tips:

- Sträva efter en jämn könsfördelning i projektgruppen.
- Ge kvinnor möjligheten att bli projektledare. Om ni i dagsläget redan har en man på posten: går det att ha ett delat ledarskap med en man och en kvinna?
- Roter ansvarsfördelningen inom projektgruppen.
- Utse alltid en jämställdhetsansvarig i er projektgrupp. Denna person har huvudansvar för att ni som projektgrupp följer den jämställdhetsplan som projektet bör ha.

4. Vems verklighetsbild gäller?

Det är viktigt att inte bara ständigt förnya sin kunskap om platsen där projektet äger rum, utan även att kritiskt granska denna kunskap. Vems verklighetsbild ligger till grund för den information vi har?

Grunden för alla projekt är en gemensam planering mellan den svenska organisationen och den lokala. Innan projekt utformas måste man söka kunskap och information om hur samhället är organiserat och vilka problem som existerar på den plats där verksamheten är tänkt att genomföras. (Läs mer i *Projekthandboken* om omvärldsanalys och fact finding-resor.)

Det är i detta skede viktigt att fundera över den kunskap ni anser er ha om projektområdet, samt vilka problem som uppfattas som viktigast att jobba med. Majoriteten av de reportrar och journalister som rapporterar i tv och tidningar om utrikespolitik, de författare som skriver om politiska händelser och de experter som uttalar sig i media är till exempel oftast män. Slå gärna upp en tidning en valfri dag och gör en snabb genomräkning av vem eller vilka som

är budskapsbärare och formulerar problemen. Detta gäller i synnerhet i länder där kvinnor saknar reella möjligheter att påverka eller delta i den offentliga debatten. Män ges ofta möjligheten att föra kvinnors talan. Men det sker sällan tvärtom.

Det är alltså viktigt att inte bara ständigt förnya sin kunskap om platsen där projektet äger rum, utan även att kritiskt granska denna kunskap. Se till att i minst lika hög grad träffa och lyssna på kvinnors berättelser och erfarenheter om hur deras vardag och problembild ser ut. Kontakta och besök gärna lokala kvinnoorganisationer i området för att få en bättre bild av problemen som existerar för kvinnor. I appendix finns tips på hemsidor med information kring internationella kvinnoorganisationer som kan guida er vidare.

Några nyckelfrågor att tänka på i inledningsskedet av er projektplanering:

- Vems verklighet grundar sig problembilden i projektområdet på?
- Hur stor möjlighet har kvinnor att komma till tals i offentliga sammanhang?
- Hur kan ni/har ni inhämta(t) information om kvinnors situation i området?
- Vad syftar det tänka projektet till? Hjälper det huvudsakligen kvinnor eller män?

5. Vem formulerar problemen?

I planeringen av projektet är det viktigt att uppmärksamma vem eller vilka som formulerar de problem som projektet ska jobba med.

Inför den konkreta planeringen av projektets inriktning – vilket är tänkt att ske genom en så kallad LFA-workshop (se *Projekthandboken*) – är det viktigt att könsfördelningen är jämn, då målet är att både män och kvinnor ska ha lika stora möjligheter till deltagande och inflytande. Det är också viktigt att ta hänsyn till klasskillnader inom samarbetsorganisationen. Resurssvaga människor har generellt sett mindre tolkningsutrymme än de med större tillgångar och kulturellt kapital, och fattiga kvinnor hamnar lätt längst ner på stegen. Det betyder ju samtidigt inte att deras röster och intressen är mindre viktiga att lyssna på; tvärtom, inte minst utifrån ett fattigdomsperspektiv.

På samma sätt som ett projekt inte ska utgå från den svenska projektgruppens idéer och föreställningar, är det såklart viktigt att det inte bara utgår från manliga

verklighetsbeskrivningar och behov. Det är kvinnorna och männen i samarbetsorganisationen som är de verkliga experterna vad gäller problembilden, eftersom det är deras vardag som projektet kommer att påverka.

I planeringen av projektet är det alltså viktigt att uppmärksamma vem eller vilka som formulerar de problem som projektet ska jobba med. Var lyhörd för att det inom samarbetsorganisationen kan finnas olika synsätt bland kvinnor och män, och att det är viktigt att alla sidor får möjlighet att påverka projektets inriktning. Då kvinnor generellt sett är mer utsatta och har svårare att göra sina röster hörda, så finns det många gånger behov av att låta deras behov och intressen prioriteras i ännu högre grad i projektets utformning.

Inför dessa diskussioner, tänk på följande:

- Vilka personer kommer delta i projektplaneringen? Hur ser deras situation ut, och (om majoriteten är män) hur ser deras förståelse för kvinnors specifika problembild ut?
- Kommer mötet att förläggas på en plats och tidpunkt då kvinnor har möjlighet att delta?
- Hur kan ni lägga upp mötet för att tillgodose att kvinnors behov och intressen täcks in i problembilden, och utformningen av projektet?

6. Frågor till projektets planering

Arbete för jämställdhet förutsätter att vi känner till hur maktförhållanden, rättigheter och möjligheter ser ut i samhället för kvinnor respektive män. Denna analys kan göras på såväl mikro- som makronivå.

Att göra en jämställdhetsanalys innebär att titta på allt från den officiella makten i samhället, till de relationer och maktförhållanden som finns i vardagen, till exempel i organisationen och målgruppen. Den bör också studera vilka olika sorters effekter projektet kan tänkas ha på mäns och kvinnors vardag, och på deras värderingar.

Jämställdhetsanalysen kan vara en del av problemanalysen som görs vid projektets planering. Det är

bra att göra jämställdhetsanalysen av projektet ihop med samarbetsorganisationen; på så vis blir alla delaktiga. Det viktiga är att ni ger frågorna om jämställdhet extra stor vikt, och att de blir en integrerad del av projektet.

Nedan följer ett antal frågeställningar som är vanliga att man använder sig av när ett projekt planeras. I anslutning till dessa följer frågor som belyser frågeställningarna utifrån ett jämställdhetsperspektiv.

Vill man veta mer om hur man gör en mer genomgripande jämställdhetsanalys kan man ta hjälp av olika studier och rapporter, exempelvis Forum Syds utförliga skrift *Gör kön till en fråga om makt*, som ni kan läsa mer om i Appendix. Viktigast är att man lyssnar på den kunskap och de erfarenheter som finns bland deltagarna i projektgruppen, och samtidigt är

uppmärksam på att jämställdhetsfrågor ges utrymme i diskussionen.

Om ni redan i dagsläget bedriver ett projekt går det lika bra att inför den årliga planeringen diskutera nedanstående frågeställningar inför det kommande verksamhetsåret.

Frågor till projektets planering

Frågor till projektets planering ur ett jämställdhetsperspektiv

1. Områdesanalys:

Hur ser den politiska, ekonomiska och sociala miljön i området ut?

Hur skiljer sig situationer för män och kvinnor åt? I vilken utsträckning har kvinnor tillgång till den offentliga makten? Vilka rättigheter inskränks specifikt för kvinnor?

2. Problemanalys

Vilket är det huvudsakliga problemet som projektet ska bidra till att lösa?

Delar män och kvinnor uppfattningen att detta är ett stort problem? Drabbas män och kvinnor olika av problemet? Diskutera varför.

3. Målformulering

Vilket är projektets mål, det vill säga hur vill ni att situationen ska se ut när projektet är avslutat?

På vilket sätt kommer detta mål att stärka jämställdheten, och öka kvinnors makt i relation till män?

4. Målgrupp

Vilken är er målgrupp?

Bryt ner målgruppen i kön och ålder. Varför är det viktigt att jobba med just dessa kvinnor och män?

5. Aktivitetsplan

Vilka aktiviteter behöver genomföras för att uppnå projektmålet?

Vad kommer att göras i form av konkreta åtgärder och aktiviteter för att öka kvinnors deltagande och inflytande, såväl i projektet som i samhällsutvecklingen?

Hur kan vi jobba för att hela tiden ge kvinnor möjlighet att delta på lika villkor, och få möjlighet att påverka projektets utveckling?

6. Indikatorer

Hur ska vi, när projektet är genomfört, kunna avgöra om vi uppnådde våra målsättningar? Vilka faktorer kommer att kunna belägga att vi uppnått vårt mål?

Vilka förändringar behöver ske för att projektet ska anses lyckosamt utifrån ett jämställdhetsperspektiv? Hur kan vi arbeta för att ta reda på om kvinnorna i målgruppen upplever att projektet har förbättrat deras situation, utifrån ett jämställdhetsperspektiv?

7. Riskanalysen

Vilka risker finns som kan hindra eller försvåra projektets genomförande?

Skiljer sig riskerna för män och kvinnor? Kan kvinnor komma att bli utsatta på grund av jämställdhetsarbetet inom projektet? Hur kan vi jobba för att undvika eller hantera det?

8. Organisatorisk bärkraft

På vilket sätt kommer ni att arbeta med att stärka samarbetsorganisationen långsiktigt i projektet?

På vilket sätt kommer ni arbeta för att stärka förutsättningarna för en långsiktigt förbättrad situation för kvinnligt deltagande och stärkt jämställdhet inom samarbetsorganisationen?

7. Gör en plan!

Att ge sig in i ett projekt utan att ha en konkret plan för hur man ska arbeta med jämställdhet är dömt att misslyckas.

I samband med att era projektgrupper träffas och tillsammans gör en konkret planering av verksamheten, bör ni även alltså upprätta en separat plan för jämställdhetsarbetet inom projektet för vad ni vill uppnå. Detta kan kanske uppfattas som "extrajobb", men bör istället ses som en naturlig del av projektets utformning, och är viktigt inte minst för att ert projekt ska kunna nå önskvärda resultat utifrån ett jämställdhetsperspektiv.

Tänk också på att även till synes små steg, som till exempel att trycka hårt på att kvinnor ska få ta lika mycket plats i en diskussion som män, på sikt kan bidra till stora och genomgripande förändringar som påverkar maktfördelningen i samarbetsorganisatio-

nen eller i projektområdet i stort. Ingen kan förändra allt, men alla kan förändra något.

Att göra en jämställdhetsplan handlar helt enkelt om att sätta på pränt vad ni vill uppnå med jämställdhetsarbetet, samt hur ni ska arbeta för att uppnå detta. Dels i form av konkreta aktiviteter inom ramen för projektet, men även hur ni på bredare front tänker arbeta för att göra jämställdhetsfrågor mer synliga och legitima hos er, inom er samarbetsorganisation och hos målgruppen. Tänk på att det inte enbart handlar om att stärka kvinnor inom samarbetsorganisationen eller målgruppen. I lika stor grad handlar det om att få män att problematisera och kanske ändra sina roller och relationer.

Följande frågor kan fungera som stöd för att upprätta en handlingsplan för jämställdhetsarbetet:

- Vilka konkreta jämställdhetsmål vill vi ha med projektet? Exempel kan vara ökat kvinnligt deltagande i det offentliga livet, insatser som hjälper kvinnor att skaffa egen försörjning, arbete mot mäns våld eller att ge män större ansvar för barnuppfostran.
- Vilka aktiviteter behöver vi genomföra för att dessa mål ska uppnås?
- Hur ska vi arbeta för att alla människor, oavsett kön och sexuell identitet, ska vara delaktiga och ges utrymme inom ramen för projektet?
- Vilka hinder finns för detta i dagsläget, inom vår egen organisation och hos vår samarbetsorganisation, och hur kan vi hantera dessa?
- Hur kan vi arbeta så att kvinnor inte osynliggörs, utan ges lika stort utrymme som män under projektets gång?
- Hur kan vi arbeta för att jämställdhetsfrågor inom projektet ska uppfattas som "lika viktiga" som andra frågor?

Exakt vilka jämställdhetsfrågor som är viktiga att jobba med finns det ingen universalmall för. Den specifika situationen måste vara vägledande för ert jämställdhetsarbete. Palmecentret strävar hela tiden efter att ha ett rättighetsperspektiv i sitt arbete, det

vill säga att jobba för att stärka utsatta människor att själva bli nyckelaktörer i utvecklingen, snarare än att bli passiva "mottagare" av bistånd. På följande sida följer några exempel på områden som belyser hur man kan arbeta med jämställdhet i olika projekt.

Aktiviteter för unga: Att engagera unga människor i utvecklingen är viktigt ur ett demokratiperspektiv. Ofta handlar Palmecentrets projekt inom detta område om att etablera ungdomscenter med fritidsaktiviteter och kurser, eller att organisera läger eller studieresor för att aktivera. Tänk på att flickors och pojkars intressen och behov inte alltid är samma, och framförallt att pojkar ofta tar större plats och hörs mer. Samla gärna flickor separat och fråga vilka problem som känns mest relevanta för dem. Var mest uppmärksam på de röster som kanske inte hörs högst.

Fackligt arbete: Fackliga rättigheter är inte könsneutrala. Samtidigt finns det sällan kvinnor i ledande positioner inom facket. Att arbeta fackligt för jämställdhet kan handla om att stärka och öka andelen kvinnliga fackliga företrädare, men även om att fokusera på specifika fackliga frågor som är viktiga ur jämställdhetsaspekter. Exempel på detta är föräldraförsäkring, föräldraledighet, hälsa och sexuella trakasserier på arbetsplatsen, eller att trycka på och stödja arbetsgivare att upprätta och implementera jämställdhetsplaner på arbetsplatsen.

Folkbildning: Folkbildning är en metod för bildning genom demokratiskt deltagande. Inom ramen för folkbildningsarbete kan en mängd frågor och teman väckas för att stärka jämställdhetsarbetet. Exempel från Palmecentrets verksamhet är utbildning av kvinnor i engelska, datakunskap eller andra områden som ger ökade möjligheter till försörjning. Folkbildning är en bra metod för attitydförändringar och kan med fördel även användas i arbete med mäns våld mot kvinnor, ansvar för barnuppfostran och så vidare.

Partipolitiskt arbete: Arbetet för att stärka jämställdheten inom politiken omfattar ett stort antal områden. I det partiinriktade demokratistödet som Palmecentret arbetar med handlar arbetet ofta om att jobba med kvinnoförbund knutna till partiet, att stärka kvinnligt politiskt deltagande i moderpartiet, att påverka stadgar eller lagstiftning kring minimiantal platser vikta åt kvinnor och så vidare. En viktig del av arbetet är också att påverka partier att i högre grad vilja profilera sig kring olika jämställdhetsfrågor och därigenom göra det till en legitim politisk fråga.

8. Under projektets gång

Ett gott samarbete med den lokala organisationen under projektets genomförande är en förutsättning för att projektet i sin helhet ska kunna lyckas. Att föregå med gott exempel är också en förutsättning för att förändringar ska kunna ske.

Hur samarbetet rent konkret kommer se ut är olika från fall till fall. Ibland utvecklas en nära samverkan, ibland sker arbetet på mer formella grunder. Även själva samarbetet och dess former är viktiga att analysera utifrån ett genusperspektiv. Om den svenska projektgruppen exempelvis oftast har män som för talan, så kommer detta onekligen att ge signaler till den lokala samarbetsorganisationen. Om frågor om jämställdhet hamnar långt ner på dagordningen i era diskussioner, kommer ämnet relativt snart att anses oviktigt. Om eventuella studiebesök består av möten

med män, kommer kvinnors deltagande sannolikt inte att tas på så stort allvar. Om ni förlägger möten på kvällar, kommer många kvinnor troligen att få svårt att delta.

Att föregå med gott exempel är en förutsättning för att förändringar ska kunna ske. Därför behöver vi också vara extra uppmärksamma på vilka signaler vi själva sänder ut, då dessa ofta färgar av sig på hur samarbetet i stort ser ut, samt vilka typer av frågor som anses viktigare än andra.

Följande tips och frågeställningar kan vara användbara för den svenska organisationen att tänka på:

- Se till att kommunikationen mellan er och er samarbetsorganisation mellan era besök sker mellan både män och kvinnor.
- Se alltid till att sätta frågor om jämställdhet högt på dagordningen i diskussioner med er samarbetsorganisation.
- Om ni använder er av externa experter i projektet, se till att könsfördelningen är jämn och ta gärna in experter med kunskap om jämställdhetsfrågor.
- Sätt ekonomifrågor i fokus under era diskussioner. Detta är dels viktigt i sig, men gör också att den ekonomiansvarige (som ofta är en kvinna) får högre status inom projektet.
- Förlägg alltid möten till tider som underlättar kvinnors deltagande.
- Diskutera gärna i er projektgrupp, i anslutning till möten med samarbetsorganisationen, hur mötet gick utifrån ett jämställdhetsperspektiv. Vem/vilka kom till tals under mötet? Vilka ämnen diskuterades? Vilka problem utifrån ett jämställdhetsperspektiv verkar finnas hos samarbetsorganisationen?

9. Utvärdering – från obekvämt till naturligt

När projektet börjat rulla och aktiviteterna genomförs, är det viktigt att följa upp vad man gjort och fundera på om de metoder man använder sig av fungerar. Inte minst är det bra att veta om saker kan göras annorlunda under kommande år, inför framtida projekt och inom arbetarrörelsens internationella engagemang i stort.

En utvärdering kan göras på olika sätt: av externa granskare eller inom projekt- och målgruppen. Medan den förra oftast görs av Palmecentret kring större projekt, så bör mindre utvärderingar göras inom varje projekt, helst varje år. En rimlig avgränsning är att i slutet av året samla den svenska projektgruppen, den lokala samarbetsorganisationen samt representanter från målgruppen som deltagit i projektet för att diskutera projektets fram- och motgångar.

Det är lätt hänt att man bara vill slå sig för bröstet efter att ha slitit med en uppgift en lång tid. Att vara självkritisk och erkänna eventuella motgångar kan ibland vara svårt och jobbigt. Detta brukar gälla jämställdhetsfrågor i synnerhet, då det i mångt och mycket handlar om hur vi relaterar till varandra – även på ett individuellt och personligt plan.

Att utvärdera hur ert jämställdhetsarbete har gått är

samtidigt viktigt, och det måste alltid inkludera en djupare analys än att räkna antalet kvinnor respektive män som deltagit. Det bör innefatta diskussioner om inriktningen på projektet, om det motsvarar de problem som kvinnorna i projektet anser sig stå inför samt om kvinnorna inom målgruppen anser att man får tillräckligt stort utrymme inom projektet. Ju utförligare projektbeskrivning - desto lättare att utvärdera.

Erfarenheten säger att dessa diskussioner kan bli rätt livliga. Var då noga med att ta frågan på allvar ge-

nom att inkludera den på dagordningen, och ha en eller flera samtalsledare som låter alla som vill få ordet. Det är viktigt att inte undvika ämnet på grund av rädsla för konflikter. Tvärtom är motsättningar tecken på att något viktigt diskuteras. Om deltagarna ser att jämställdhet fortsätter att återkomma på dagordningen trots att tidigare diskussioner varit livliga kommer det successivt att uppfattas som en naturlig del i projektet.

Exempel på stödfrågor att diskutera vid utvärdering av ett projekt:

- Vilken roll har kvinnor respektive män haft inom projektet?
- På vilket sätt har projektet arbetat för jämställdhet? Har detta arbete motsvarat de kvinnliga deltagarnas förväntningar och behov?
- Har kvinnors deltagande i projektet ökat under projektets gång?
- Har projektet utmanat mäns makt och resurser?
- Har projektet utmanat rådande könsroller, exempelvis genom att aktiviteter har utförts på annorlunda sätt? Om ja, har detta gjort att kvinnor respektive män tagit på sig "ovana" roller?
- Upplever kvinnorna i målgruppen att de har fått tillräckligt utrymme, större kontroll och mer makt över sina liv?
- Anser den svenska organisationen, samarbetsorganisationen och målgruppen att man förändrat sin syn på jämställdhet?
- Finns det fler kvinnor på ledande positioner i dag än tidigare?
- Har organisationen, på egen hand eller tillsammans med andra, medverkat i kampanjer som lyft kvinnors rättigheter?
- Vilka exempel finns på att kvinnors situation, i det privata eller offentliga livet, har förbättrats genom projektet?
- Upplever kvinnorna att de ändrat sin syn på män och på vad de kan och ska göra?
- Upplever männen i målgruppen att de ändrat sin syn på kvinnor och på vad kvinnor kan och ska göra?

(Vissa av frågorna är tagna ur Forum Syds häfte *Genusperspektiv på utvecklingssamarbete*.)

10. Kunskap är makt!

Jämställdhet tar tid. Särskilt då arbetet inte bara handlar om att uppnå specifika mål utan även om att göra människor medvetna om de olika roller som tilldelats män och kvinnor. Samt att dessa roller är kopplade till makt.

Jämställdhet är inte så enkelt som att konstatera att män och kvinnor är lika mycket värda. Det handlar än mer om att bli uppmärksam på alla de sätt som könsmaksordningen manifesterar sig på, och hur man genom ett rättighetsperspektiv bäst kan arbeta för att förändra den.

Den som saknar kunskap om jämställdhet saknar i regel intresse för frågan, ofta därför att personen i fråga inte själv befinner sig i en ofördelaktig situation i maktkedjan. En bra början är att tänka på att världen är större än den ser ut vid en första anblick. Bara för att det exempelvis inte finns några ”öppna” hbt-personer i samarbetsorganisationen eller målgruppen, betyder inte det att det inte kan finns människor med annan sexuell läggning än den heterosexuella. Sanningen är snarare att de är osynliggjorda. På samma sätt är det lätt att glömma bort kvinnor om samarbetsorganisationen själv inte uttrycker ett behov av insatser för att till exempel stärka kvinnors situation – kanske för att de inte vill uppfattas som besvärliga och krävande.

Att arbeta med jämställdhet är både lätt och svårt. Det är lätt så till vida att det är ett arbete vi alla kan delta i och påverka. Det är svårt, dels för att orättvisorna skär genom samhällets alla skick, i alla länder; dels för att arbetat ibland kräver särskilda metoder och perspektiv som vi inte är vana att arbeta med.

Det är bra att kunna erkänna att man inte kan tillräckligt mycket om jämställdhet eller hbt-rättigheter för att aktivt kunna arbeta med frågorna. Däremot är det förödande om man inser sina begränsningar men låter bli att vidta åtgärder för att uppväga dem. Hjälps och stöd finns på många håll. Till en början är det en bra idé att vända sig till den egna ”moderorganisationen” för att få råd och information om det konkreta jämställdhetsarbetet.

Att ha tät kontakt med projekthandläggaren på Palmecentret är också att rekommendera, för att få hjälp med svar på frågor om kunskapsförmedling och praktiska spörsmål. Det är också viktigt att stämma av med handläggaren så att projektet är på rätt spår, inte minst när det gäller jämställdhetsarbetet. Ett tredje steg kan vara att kontakta andra organisationer eller forskare, som kan delta som experter i projektet.

Att göra sig själv och projektgruppen medvetna om könsmaksordningen och hur den fungerar är ett första grundläggande steg mot verklig förändring. Delta i Palmecentrets utbildningar. Läs böcker. Diskutera med andra. Arbetet med jämställdhet börjar hos dig och de du har omkring dig. Det är krävande och tar tid – men det är det värt. Alla vinner på jämställdhet!

Lästips:

GÖR KÖN TILL EN FRÅGA OM MAKT

Att svenska organisationer skulle vara bättre på jämställdhet än sina samarbetspartners i andra länder är en myt. För att uppnå jämställdhet krävs både insikt, kunskap och en vilja till förändring. Det är inget som kommer automatiskt med mellanmjölk, svensk skola eller jämställdhetsplaner på jobbet. *Gör kön till en fråga om makt* är Forum Syds metodskrift kring jämställdhet. Den diskuterar genusperspektivets betydelse för samarbetet mellan organisationer i syd, öst och nord. Skriften ger också praktiska tips på hur du och din organisation kan arbeta med att

främja jämställdheten för kvinnor och män, flickor och pojkar i era samarbetsprojekt.

Skriften finns på svenska och kan beställas på Forum Syds hemsida: www.forumsyd.org

HBT I UTVECKLING – EN HANDBOK OM HBT-PERSPEKTIV I UTVECKLINGSSAMARBETE

Hbt-perspektivet lanserades 2006 i svenskt bistånd, men kunskapen om hur man kan arbeta för hbt-rättigheter saknas ofta. RFSL, Riksförbundet för sexuellt likaberättigande, har därför tagit fram en handbok i hbt-arbete, som ger en översiktlig introduktion till varför det är viktigt att ha kunskap om hbt-frågor och hbt-personer när man arbetar med utvecklings-samarbete. Handboken vänder sig både till dig som vill inkludera hbt-perspektivet i projekt och till dig

som vill arbeta exklusivt och separat med hbt-frågor.

Handboken finns på svenska och kan beställas eller laddas ner gratis på: www.rfsl.se/?p=4357

MAKTHANDBOKEN

Med makt kan man påverka och förändra, samtidigt som man måste vara beredd på att ta ansvar för de beslut som fattas. Makt måste hanteras varsamt och med stor mänsklig insikt och klokhet.

För att verklig demokrati ska kunna bli möjlig, måste kvinnor få möjlighet att ta ansvar för minst halva makten i alla beslutande församlingar. Det finns samtidigt många fallor att ramla i på vägen mot en ökad och rättvis makt för kvinnor. I S-kvinnors skrift *Makthandboken* identifieras några av dessa fäl-

lor, och handboken går igenom hur man kan arbeta för att undvika eller eliminera dem.

Makthandboken finns på ett flertal språk och kan beställas eller laddas ner på:

www.socialdemokraterna.se/s-kvinnor

JÄMSTÄLLDHET OCH GENUS PÅ INTERNET

Biståndsmyndigheten Sida har sammanställt häftet *Jämställdhet och genus på internet*, med ett urval av internetadresser inom olika områden med anknytning till genusfrågor. Häftet är framtaget för att underlätta för skolor att hitta information och kan fungera som en bra ingång för faktainhämtning via

internet.

Pdf-skriften kan laddas ner från Sidas hemsida:

www.sida.se

www.palmecenter.se

The Olof
Palme
International
Center